

A neokantiánus dualizmus és annak kritikája

A Sein és a Sollen elkülönítésén alapuló dualisztikus felfogás a jogfilozófia egyik régi problémája. A modern jogelmélet érdeklődésének középpontjába a múlt század 20-as, 30-as éveiben került, amikor is a neokantiánus jogfilozófiai irányzat képviselői Immanuel Kant munkásságára támaszkodva, annak módszertani dualizmusát átvéve ezt az eredetileg filozófiai kérdést sajátos módon, a jog világában exponálták. Tanulmányomban - egy általános bevezetés után – először e dualista konstrukcióval kapcsolatos legfontosabb nézeteket fogom megvizsgálni, majd pedig azok kritikájaként olyan elméleteket kívánok bemutatni, melyek megalkotói e dualista koncepció meghaladását tűzték ki célul maguk elé. Zárásként pedig saját észrevételeimet, s egy önálló koncepció alapvonalait fogom felvázolni.

I. Lét és érték – filozófiai előzmények

A Sein és a Sollen elkülönítésével kapcsolatos jogelméleti kérdések vizsgálata elképzelhetetlen anélkül, hogy vissza ne nyúlnánk a több évszázados filozófiai gyökerekhez, így tanulmányom ezen bevezető részében röviden ismertetném azokat a bölcseleti előzményeket, melyek előképül szolgáltak a XX. században olyannyira meghatározó neokantiánus jogfilozófiai irányzat kialakulásához. A Sein és a Sollen viszonyának kérdése már évszázadok óta a filozófia pregnáns problémái közé sorolható, mellyel többek között olyan gondolkodók foglalkoztak, mint *Arisztotelész*, *Platón*, *Aquinói Szent Tamás* vagy *Baruch Spinoza*.² Ám a kérdés klasszikus formában való megfogalmazása, s a filozófiai diskurzus előterébe állítása egy személyhez köthető. Mint azt e szellemi gyökerekből táplálkozó későbbi irányzat neve is mutatja, a klasszikus német filozófia nagy alakjáról, *Immanuel Kantról* van szó (1724-1804). Az egész életét Königsbergben leélő gondolkodó hatalmas életművével nem pusztán az egyetemes filozófiatudomány számára alkotott maradandót, de a jogelméleti gondolkodás későbbi irányát is meghatározta híres kritikai műveiben (elsősorban *A tiszta ész kritikájában*, illetve *Az ítélőerő kritikájában*) kifejtett nézetei.

Kant ontológiai dualizmusának módszertani kidolgozásakor *David Hume* azon gondolatát vette alapul, mely szerint a természeti valóság deskriptív jellegű törvényei és a preskriptív jellegű erkölcsi törvények közt olyan különbség áll fenn, amely nem teszi lehetővé az egyik kategória összefüggéseiből a másakra való, logikailag érvényes következtetéseket.³ Abból, ami van (Sein), nem lehet arra következtetni, aminek lennie kell (Sollen) - mondta Kant, ezáltal elválasztva a természeti jelenségek szféráját az intelligibilis tárgyakétól. A természeti törvények csupán a Sein világában érvényesülnek, a Sollen területén pedig az ember az észre támaszkodva, önmagának szab törvényt.⁴ Ebből az következik, hogy az ember „két világ polgára”: egyrészt determinálják a természeti világ törvényei, másrészt viszont szabadságra képes erkölcsi lényként saját magát determinálja cselekvésre, s szabadon szabja meg e cselekvések irányát.⁵ E gondolat a legtisztábban talán az

¹ A szerző doktorandusz Szegeden.

² Peschka Vilmos: A Sein és a Sollen problémája a modern jogelméletben. In: Állam és jogtudomány, 1968. 3. sz., 400. p.

³ Bódig Máttyás: Természetjog és pozitívizmus In: Szabó Miklós (szerk.): Fejezetek a jogbölcseleti gondolkodás történetéből. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1999. 9. p.

⁴ Kant, Immanuel: A gyakorlati ész kritikája. In: Az erkölcsök metafizikájának alapvetése – A gyakorlati ész kritikája – Az erkölcsök metafizikája. Gondolat Kiadó, Budapest, 1991. 118-119. p.

⁵ Bódig Máttyás: Immanuel Kant. In: Szabó Miklós (szerk.): Fejezetek a jogbölcseleti gondolkodás történetéből, Bíbor

alábbi, *Az ítélőerő kritikájából* vett idézetben fejeződik ki:

„Természeti fogalmak által a törvényalkotás az értelem révén történik és elméleti. Szabadságfogalom révén a törvényalkotás az ész által történik és csupán gyakorlati.”⁶

Ezen filozófiai kinyilatkoztatáshoz eljutva Kant megteremtette azt a dualista konstrukciót, mely a későbbiekben kiindulópontul szolgálhatott a neokantiánus eszmeáramlat kialakulásához, és egy sor olyan kérdést is megalapozott, melyek a továbbiakban kijelölték a jogelmélet alapvető vizsgálódásai köreit. „Megállapítjuk vagy tételezzük a jogot?; azt, aminek jognak kell lennie, az emberi megismerő-képesség alapján megismerjük, vagy egyedül az akarat aktus alapján tételezzük?; az akarat vagy az emberi megismerő-képesség és értelem a jog forrása?” – sorolja a kérdéseket Peschka Vilmos⁷, melyek a Sein és a Sollen viszonyának elemzése során rendre felmerültek a neokantiánus gondolkodók írásaiban.

Kant munkásságának továbbfejlesztése az 1870-es években indult meg, miután Otto Liebmann 1865-ös, *Kant und die Epigonen* című művében kiadta a következő jelszót: „Vissza Kanthoz!”⁸ Számptalan filozófus kezdte módszertani alapvetésként felhasználni a kanti rendszer örökségét: a neokantiánus gondolkodók ennek segítségével próbálták meg igazolni azt, hogy a - tiszta empirizmus felfogásával szemben – a formális természetű észstruktúrák a priori létezéssel bírnak.⁹ Az újkantiánus irányzat képviselői ugyanakkor felismerték annak lehetőségét, hogy Kant művei alapján több lehetséges irányban is elindulhatnak a kritikai filozófia továbbfejlesztése érdekében, s ez vezetett el a neokantianizmus két nagy iskolájához, a badeni és a marburgi kialakulásához. Bár mindkét irányzat egyaránt szerepet játszott kiindulópontként egyes jogfilozófusok elméleti pozícióinak kialakítása során, ám tanulmányom témája szempontjából egyértelműen a badeni, úgynevezett „értéktani iskola” érdemel kiemelés. Míg ugyanis a marburgi irányzat inkább fontos módszertani tételekkel járult hozzá egyes neokantiánus jogfilozófiai elméletek kiépítéséhez (példáult Hans Kelsen esetében), addig a badeni lényeges megfontolásokkal szolgált az értékek mibenlétét illetően, s ezek később a jogbölcselet olyan képviselői számára szolgáltak alapul a Sein és a Sollen kérdéskörének tárgyalása során, mint Gustav Radbruch vagy Moór Gyula.

Ezen iskola egyik legnagyobb hatású képviselője volt Wilhelm Windelband, aki úgy vélte, hogy a szellemtudományok vizsgálódásainak tárgyát képező értékek olyan sajátos létezéssel bírnak, mely alapvetően különbözik a természettudományos kutatás tárgyát képező valóságos dolgok létezés módjától, s ezen értékeket nem fennállás, hanem egy olyan érvényesülés jellemzi, amely a szubjektum feletti normaként sajátos kellésként funkcionál.¹⁰ Heinrich Rickert, az irányzat másik jelentős gondolkodója pedig amellettt érvelt, hogy a valóság alapvető egységét csupán az emberi gondolkodás választja szét két külön létszférára: ez a distinkció azonban nem a világ immanens sajátosságát, hanem az ember ahhoz való viszonyát fejezi ki.¹¹ Így tehát egy eredendően egységes világ képe tárul elénk, melyben a kultúra fogja biztosítani a tények és értékek összekapcsolódását, „mint az abszolút értékekre irányuló természetet.”¹² (Ez utóbbi gondolatot azért tartom különösen fontosnak kiemelni, mert Moór Gyula – később bemutatásra kerülő - szintetizáló elmélete szempontjából megtermékenyítő hatásának bizonyult.)

Mindezen gondolatok jogelméleti recepciója csak a századforduló után indult meg. A XX.

Kiadó, Miskolc, 1999. 59. p.

⁶ Kant, Immanuel: *Az ítélőerő kritikája*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 140. p.

⁷ Peschka Vilmos: 'Franz Achermann: A Sein és a Sollen viszonya mint a jog alapvető problémája' In: *Állam és jogtudomány*, 1967. 3. sz., 427. p.

⁸ Nyíri Tamás: *A filozófiai gondolkodás fejlődése*. Szent István Társulat, Budapest, 1977. 416. p.

⁹ Szabadfalvi József: *A neokantiánus jogbölcseleti gondolkodás atyja: Rudolf Stammler*. In: Szabadfalvi József: *Jogbölcseleti töredékek*. Bfbor Kiadó, Miskolc, 2004. 50. p.

¹⁰ Boros Gábor (szerk.): *Filozófia*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007. 992. p.

¹¹ Uo. 993. p.

¹² Szabadfalvi 2004: 51. p.

század első évtizedeiben olyan jelentős jogtudósok építették fel szellemi rendszereiket az újkanti alapokon, mint a fentebb már említett Hans Kelsen, Gustav Radbruch, Rudolf Stammler és Somló Bódog.

E rövid bevezetésből látszik tehát, hogy milyen előzményei voltak annak a jogelméleti iskolának, mely a neokantiánus elnevezést kapta, s többek között a Sein és Sollen elkülönítésének problémáját vizsgálva vált a múlt század egyik legmeghatározóbb jogbölcseleti irányzatává, s egyben számtalan polémia kiindulópontjává.

II. A Sein és a Sollen általános kérdéseiről

Először is azt kell megvizsgálni, hogy mit értünk a német nyelv hatása következtében hazánkban is Sein és Sollen néven (melyek szinonimáiként a honi szakirodalom leggyakrabban a 'Van', illetve a 'Legyen' kifejezéseket alkalmazza) használt fogalmak alatt. Mit takarnak ezek a kifejezések, miben áll sajátosságuk?

Nem egyszerű feladattal állunk szemben, ugyanis a Sein (s vele együtt a Sollen) meghatározása közel sem egységes. Eltérő nézetek alakultak ki az egyes jogelméleti koncepciókban, melyek attól függően határozzák meg a két fogalom tartalmát, jelentését, hogy azok milyen relációban állnak egymással. Ezek közül pár alapvető fontosságú nézetet emelnék ki, azzal, hogy az újkantiánus elméletek legfontosabbjai, illetve azok kritikái a következő fejezetben kerülnek részletes kifejtésre.

Filozófiai szemszögből nézve először is úgy vizsgálhatjuk meg a kérdést, ha Kant azon megállapítását vesszük alapul, mely szerint minden tapasztalati úton megismerhető dolog a Sein szférájába tartozik, míg a Sollen erkölcsi életünk világát öleli fel. Kantnál ez egy olyan összefüggésként jelenik meg, mely rámutat az emberi megismerő-képesség korlátjaira: az értelem csak azt ismerheti meg, ami van (tehát Sein), volt, vagy lesz. Ezen alapul az a hagyományos felosztás, amely szerint a természet – legyen szó itt akár a fizika, a biológia vagy a kémia szabályairól – „törvényei” képezik a Sein szabályait. Ezek önmagukban állnak, akarati tételezés nélkül; tehát a pusztán kauzalitás által meghatározott természeti világ történései mind-mind Sein tények. A Sein szabály, mint az a fentiekből következik, csupán leíró jellegű lehet. Azt mondja meg ugyanis, hogy mi van; ezt gyakorlatilag önmaga létével deklarálja, s nem ismer rajta kívül eső lehetőséget. Ezzel szemben a Sollen szabály immanens tartalmaként magában hordozza meg nem valóságának lehetőségét.¹³ Ahogy Szmodis Jenő is írja, ez természetesen nem jelenti azt, hogy a társadalmi relációkban ne állnának fenn bizonyos Sein törvényszerűségek, „ám gyakorta ezek semlegesítésére fogalmazódnak meg a kellést kifejező Sollen szabályok.”¹⁴

Bár az okozatosság elvét nem csupán a fizikai világra, hanem az emberi akaratok, illetve a jog szférájára, tágabb értelemben az egész társadalmi életre alkalmaznunk kell Moór Gyula szerint,¹⁵ ám könnyen beláthatjuk, hogy ezek nem rendelkeznek azzal a szükségszerűséggel, mely a Sein tények világát jellemzi. „Ahol a következmények föltétlenül és egyértelműen bekövetkeznek, ott normáról nem is beszélhetünk” – írja Szilágyi Péter.¹⁶ E gondolat nem pusztán kijelöli a „Van” kategóriájába tartozó tények fogalmi határait, de egyúttal kvázi negatív meghatározást is tartalmaz arra nézve, hogy mit tekinthetünk normának. Ezek a normák – esetünkben jogi normák - pedig Sollen jelleget öltenek magukra: kellést fejeznek ki. Azokkal a kognitív jellegű elvárásokkal szemben, melyek a jövőre vonatkozó prognózisainkat jelenítik meg, a Sollen típusú kijelentések normatív elvárást fejeznek ki; tehát azt mondják, hogy *ha A bekövetkezik, legyen B*. Arról, hogy mi van, nem közölnek tényeket, hanem azt mondják meg, hogy minek kell lennie. Tehát nem pusztán a közvetlenül adott „Van” extrapolációjáról beszélünk: attól idődimenziójukban, illetve minőségükben is különböznek a

¹³ Szmodis Jenő: A jog ontológiai megközelítésének egyes kérdéseiről – doktori értekezés, Debrecen, 2009. 39. p.

¹⁴ Uo. 38. p.

¹⁵ Moór Gyula: Jogfilozófia, Püski Kiadó, Budapest, 1994. 219. p.

¹⁶ Szilágyi Péter: Jogi alaptan, Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 210. p.

Sollen jellegű magatartás-előírások, ugyanis szubjektív értékelésen alapuló követelményt jelenítenek meg.¹⁷

Peschka Vilmos erről akként ír, hogy a jogszabálynak azt a lényeges strukturális sajátosságát emeli ki, mely megkülönbözteti más, nem normatív jellegű társadalmi objektívációtól. Ez a csak a jogi normákra jellemző tulajdonság pedig Hegel szavaival élve az, hogy „léttel bírónak gondolunk olyasmit, ami még nem valóságos.”¹⁸ Tudniillik, a jogszabályban annak címzettjei számára előírt emberi magatartás több vonatkozásában sem egyenlő a konkrét, valóságos, emberi magatartással: a jogi normában a tényleges emberi magatartás tükröződik, mégpedig sajátos módon, „nem konkrét egyediségében, hanem elvont különösségében.”¹⁹ Itt tehát nem egy tényleges emberi magatartás ismeretelméleti megragadásáról van szó, hanem annak normatív igénnyel történő meghatározásáról. Ez a norma címzettjeinek vonatkozásában, tehát a jogalanyok viszonylatában általános érvénnyel követendőként jelenik meg. Peschka szerint a jogi normának mindezek a lényeges vonásai fejeződnek ki abban a kijelentésben, hogy a jogszabálynak Sollen jellege van. Achermann ezzel kapcsolatban még azt a megállapítást teszi, hogy a Sollen-mondatokra általában jellemző „a másképpeni-lét (Anders-Sein) ki nem mondott lehetősége.”²⁰

Mindez egy általánosabb filozófiai/jogelméleti megközelítés rövid összefoglalása volt csupán, ám ha elkezdjek sorra megvizsgálni a témával foglalkozó szerzők koncepcióit, láthatóvá válik, hogy az egyes irányzatok mennyire eltérő nézeteket vallanak a Sein és a Sollen mibenlétét illetően. Franz Achermann a témával foglalkozó monográfiájában a Sein fogalmának meghatározásával kapcsolatban a következőket írja: „A Seint definiálni lehetetlen, mert a Sein definíciója feltételezi, hogy valami még általánosabb létezik, mint a Sein, egy nem (Gattung), amely a Seint mint fajtát magába foglalja.”²¹ Ezért szerinte annak leírására kell törekedni, amire a Sein kifejezést használjuk. A Sein eszerint „valaminek a legminimálisabb sajátossága, amire egyáltalán gondolni lehet”. Peschka Vilmos felhívja arra a figyelmet, miszerint ebből a gondolatból az következik, hogy a szerző a Seinnak egy olyan általános létet tulajdonít, mely az objektív és a szubjektív valóságot egyaránt átfogja. Ez azt jelenti, hogy Achermann koncepciójában a Sein minden létezőt, a létező tények összességét átfogja, materiálist és ideálist egyaránt. Peschka szerint ezzel az osztrák szerző módszertani hibát vét, ugyanis a Seint szerinte minden körülmények között egy relatív, valamilyen relációban megjelenő kategóriaként kell felfognunk. Ennek hiányában, egy minden lehetséges létezőt átfogó Sein feltételezésével olyan kategóriát kapunk, mely a jog – fentebb már ismertetett - lényeges sajátosságával kapcsolatosan gyakorlatilag alig mond valamit, „legfeljebb annyit, hogy a Sollen egy Sein.”²² E következtetés után Peschka arról ír, hogy a jogi norma maga is konkrét társadalmi jelenség, tehát egy Sein, s ekként nem csupán megismerhető, de a társadalmi viszonyok hálójában valóságos erőként, tényezőként is működik. Ezek alapján felhívja rá a figyelmet, hogy nem tartható azon jogfilozófiai iskolák képviselőinek állásfoglalása, melyek kizárólag a jogi norma Sollen jellegét, vagy a pozitív jogot meghatározó valamiféle absztrakt Sollen létét hangsúlyozva megfeledkeznek arról, hogy a Sollen a fentebb vázolt értelemben egy Seint is jelent.

Itt fontos kitérni Peschka Vilmos fentebb már említett megállapítására, mely szerint a Sein és a Sollen ellentétét mindenképpen egy relatív, s egyben relacionális viszonyként kell felfognunk. Ezzel összefüggésben kiemeli azt a két modern jogfilozófiai irányzatot, melyeknél ez a legtisztábban megjelenik - a jogi pozitivizmust és a természetjogi felfogást. Az előbbinél a Sollen a pozitív jogot, a jogi normában kifejeződő 'Legyent' jelenti, mellyel szemben a Sein a jogszabályban Sollen jelleggel meghatározott emberi magatartás realizált, konkrét formáját jeleníti meg. A természetjogi koncepció ezzel szemben Sein alatt egyszerre érti a pozitív jog szabályait magába foglaló kategóriát és a –

¹⁷ Uo.

¹⁸ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: A szellem fenomenológiája, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973. 309. p.

¹⁹ Peschka 1968: 401. p.

²⁰ Peschka 1967: 428. p.

²¹ Uo. 429. p.

²² Peschka 1968: 403. p.

szerzőnként változó módon értelmezett - emberi természetet, míg a Sollen azt a pozitív jog felett álló természetjogot jelenti, mely az utóbbiból (ti. az emberi természetből) ered, s örök érvényűként fellépve meghatározza a pozitív jogrendet. Ebből látszik tehát, hogy egy jelenség – esetünkben a pozitív jog – az egyik relációban Seinként, a másikban viszont Sollenként szerepel; ugyanakkor e gondolat arra is rámutat, hogy maga a Sein és a Sollen is más-más tartalommal, jelentéssel bíró kategóriákként lépnek fel attól függően, hogy a milyen viszonyban jelennek meg.

Bármi is legyen azonban az egyes relációkban a Sein és a Sollen konkrét jelentéstartalma, az mindenképp közös e nézetekben, hogy e két fogalmat egymáshoz viszonyítva, egymás tükrében próbálják megragadni, s megérteni. Így hát ezekben a viszonyokban a Sein már nem egy olyan átfogó kategóriaként jelenik meg, amely minden létezőt lefed (mint Achermannál), hanem olyanként, amely értelmét, jelentését a Sollennal való szembeállításából nyeri; s ez fordítva, a Sollen viszonylatában is így áll fenn.

S itt most érdemes visszakanyarodnunk Peschka Vilmosnak azon korábban már említett megállapításához, mely szerint fenntartásokkal kell kezelni ezeket a nézeteket, melyek a Sein és a Sollen közti határokat mechanikusan meghúzva nem ismerik fel, hogy a 'Legyen' kategóriája bizonyos esetekben éppen hogy a 'Lét' jegyeit viseli magán. Egyrészt ugyanis a Sollen, mint pozitív jogi norma lehet Sein, amennyiben társadalmi jelenségeként tekintünk rá – márpedig a jogtól senki nem vitatná el társadalmiságát -, másrészt pedig, ontológiai nézőpontból szemlélve, a 'Legyen' nem ellentéte a 'Létnek', hiszen nem más, mint egy jövőbeli lét.²³

A Sein és a Sollen kategória-párjának ugyanakkor nem csupán abból fakad ez az elvont, a különböző jogelméleti irányzatok által esetenként komoly eltérésekkel megfogalmazott definíciója, hogy eltérő viszonyokban szerepelnek, hanem abból is, hogy a Sein – adott esetben akár ugyanolyan jellegű relációkban is – eltérő konkrét tartalmakat képvisel. A 'Lét' sokféle dolgot jelenthet: a pozitív jogrendet Sollennek tekintő elméletek közül van amelyik Sein alatt konkrét, empirikus emberi magatartásokat ért (ilyen például Hans Kelsen később részletes kifejtésre kerülő jogtana), mások természeti, antropológiai, biológiai és pszichológiai törvényszerűségeket (ontologikus érvelés), míg a szociológia társadalmi viszonyokként magyarázza a Sein tényeket. Ezzel szemben a Sollen a természetjoggal azonosító eszmerendszer képviselői „a természet lényegét” értik Sein alatt, mások „a dolog apriori lényegét” (fenomenológia), vagy például „a dolog lényegét” (utóbbira jó példa a szintén a következő fejezetben bemutatásra kerülő Gustav Radbruch jogbölcseleti koncepciója).²⁴

Láthatjuk tehát, hogy a Sein tartalmának meghatározása közel sem egységes, s azt is, hogy ez a sokszínűség – a már említett relációból következően – kihatással van a Sollen tartalmára is.

Ugyanakkor afölött sem szabad átsiklani, hogy egyes szerzők szerint magának a jogi normának a Sein-Sollen fogalmi struktúrájában való elhelyezése is komoly problémákat vethet fel. Szmodis Jenő doktori értekezésében alapos filozófiai fejtegetések után arra jut, hogy a jog szabályai éppúgy magukra ölthetnek Sein, mint Sollen jelleget, egyes esetekben pedig – például a deklaratív normák esetében – gyakorlatilag közömbösek maradnak e hagyományos felosztás iránt.²⁵ Ebből pedig az következik, hogy a jog szükségképpen hordja magában úgy a Sein, mint a Sollen több elemét, s emellett még tartalmaz egy olyan többletet is, amely nem illeszthető be ezen struktúra keretei közé. Ez pedig azzal jár, hogy „a jog léteben nem csupán egy sajátos kellést, hanem egyúttal a materiális közegtől viszonylagosan elkülönült levést is meg kell sejtetnünk.”²⁶ Mindezeket alátámasztandó, a szerző kifejti, hogy a jogi tartalmak nem rendelkeznek afféle objektív ideális léttel, mint például a számok világa, tekintve, hogy előbbieket az akarat, az emberi tételezés tárgyai. Ezzel szemben a már tételezett jogi tartalmak ugyanúgy a belátás tárgyaivá válnak, mint a matematika tényei. Tehát az, hogy a vérfertőzést bűncselekményként büntetni rendeli-e a jogalkotó, pusztán akarat kérdése, ám

²³ Frivaldszky János: Természetjog – eszméletörténet. Szent István Társulat, Budapest, 2001. 324. p.

²⁴ Peschka 1968: 404. p.

²⁵ Szmodis Jenő: A jog ontológiai megközelítésének egyes kérdéseiről. 42. p.

²⁶ Uo.

onnan, hogy e cselekmény deliktumként szerepel egy adott ország büntető kódexében, az erről való jogi gondolkodásnak már nincs választása: tételezett jogi tartalomként a belátás tárgyává válik. Mindez Szmodis szerint azt mutatja, hogy a jogi tételezettség és gondolkodás olyan kötöttséggel bír, mely inkább Sein jellegű, annak ellenére, hogy a jogi megismerés tárgyainak képzése, a jogalkotás Sollen jellegűként jelenik meg.

A jogi norma tehát, folytatja, hagyományos jogelméleti felfogásokkal ellentétben, inkább egy Sollenre irányuló Sein jelenségként írható le, vagy olyan Sein tényként, mely Sollen-t fejez ki.²⁷ A jogszabály így nála egy többnyire Sollenre irányuló, ám Sein tételezettségként írható le, mely annyiban szubjektív, hogy az emberi tudaton kívüli léte nincs, ám formulázott objektivációja (például normaszövege) által mindenki számára megismerhető. Hegel szavaival élve: „a jog elsősorban a tételezettség formájában kap létezését”.²⁸

Zárásként Peschka Vilmos azon megállapítását érdemes még e kérdéssel kapcsolatban ismertetni, mely szerint a jogi norma nem ismeretelméleti tükröződése a társadalmi viszonyoknak, hanem annak sajátos Sollen-struktúrában való kifejeződése. A jogszabály pont azáltal valósítja meg szabályozó funkcióját, hogy létrehozza azt a specifikus társadalmi viszonyt, melyet jogviszonynak nevezünk; s ez nem azonos azzal a társadalmi viszonyal, melynek rendezésére létrejött.²⁹

Mindebből Szmodis Jenő azt a következtetést vonja le, hogy bár Peschka a jogi normát egyértelműen a Sollen struktúrájában helyezte el, ám egyúttal megállapította annak létrehozó, jogviszonyt konstituáló természetét is – ez a létrehozó jelleg, s maga a létrehozottság pedig véleménye szerint jóval közelebb áll a Sein, mint a Sollen világához.³⁰ Ugyanakkor azt is hozzáteszi, hogy kérdéses, ezen normák által konstituált jogviszonyoknak, illetve maguknak a létrehozó normáknak pontosan milyen jellegű reális létet tulajdoníthatunk.

Összegezve az eddigieket tehát kijelenthetjük, hogy a jogelmélet képviselőinek nem sikerült egy mindenki által elfogadott, egységes álláspontot kialakítani a témában. Persze ilyen igénnyel hiábavaló is lenne fellépni, hiszen ahogy a filozófia, úgy a jogbölcselet terén sem követelhetnek magukat kizárólagos érvényt az egyes felfogások, így a Sein és Sollen kérdése is egy olyan örök polémia tárgyát fogja képezni, mely a különböző jogfelfogások tükrében más és más jelentéssel, tartalommal fog megjelenni.

III. A neokantiánus dualizmus és annak kritikája

Ebben a fejezetben áttérnék tanulmányom lényegi részére; a neokantiánus gondolkodásnak a Sein és Sollen problémájával kapcsolatos nézeteire, illetve ismertetném e hagyományosan dualista felfogás meghaladására irányuló olyan nézeteket, melyek más-más elméleti alapról kiindulva ugyan, de egyaránt azt a célt tűzték ki maguk elé, hogy meghaladják a jogfilozófiai diskurzus alapvető problémájává vált dualista felosztást.

Előljáróban mindenképpen szólni kell a Sein és a Sollen újkantiánus szembeállításából következő legfontosabb kérdésekről, melyek sok esetben az azzal ellentétes nézeteket megfogalmazó elméleti törekvések megfogalmazása során is stabil elméleti keretként funkcionáltak. Ezek a következők:

- világosan elválasztható-e a Sein a Sollen-től, s ha igen, milyen mértékben?
- milyen kapcsolat van a Sein és a Sollen között?
- levezethető-e a Sollen a Seinből?

E kérdésekre adott válaszok pedig, mint azt a következőkben látni fogjuk, legalább olyan

²⁷ Szmodis: i.m. 44. p.

²⁸ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: A jogfilozófia alapvonalai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971. 231. p.

²⁹ Peschka Vilmos: A jog sajátossága. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. 45. p.

³⁰ Szmodis: i.m. 42. p.

különbözőek, mint a Sein és a Sollen általános fogalmainak meghatározására törekvő koncepciók eltérő definíciói.

III.1. Hans Kelsen merev dualista koncepciója

A jogi pozitivizmus egyik legjelentősebb alakjaként számon tartott osztrák jogtudós főművében, az 1934-ben megjelent *Tiszta jogtanban* fejtette ki a Sein és a Sollen elkülönítésével kapcsolatos, alapvető fontosságú nézeteit.

Kelsen a két kategória tartalmát, illetve azok különbségét nem határozta meg konkrétan; a Seint és a Sollent a tudatunkban közvetlenül adott, evidens fogalmakként kezelte. Azon az állásponton volt, hogy a jogról való ismereteink nem azonosak a tényismeretekkel, s ezt a lét és az érték kanti szembeállításának átvételével támasztotta alá. A jogi jelenségeket eszerint nem találhatjuk meg az empiriák körében, azok ontológiai státuszát másképpen kell tisztáznunk.³¹ Ennek érdekében a Sein és a Sollen különbségét Kelsen egy konkrét, adott tényállás, illetve annak jelentése közötti különbségként írta le: „Valamely teremben emberek gyűlnek össze, beszédeket tartanak, egyesek felállnak, mások ülve maradnak – ez a külső történések. Értelme pedig az, hogy törvényt hoznak.” A jelentés nem kapcsolódik hozzá szervesen a tényhez – csupán a jelentéseket elgondoló, azokat megragadó emberi ész számára létezik. Kelsen szerint a jog is a jelentések e szférájába tartozik, így tehát nem írható le tények összefüggéseként; a külső történések, cselekvések pedig azáltal válnak jogi aktussá, hogy egy bizonyos jelentést (esetünkben a jogi jelentést) hozzájuk kapcsolnak. A jelentést pedig a jogszabály kapcsolja hozzá a tényálláshoz – tehát a jogi norma egy értelmezési séma Kelsen jogtanában.

Kelsen elméletének másik alapjául a tanulmányom bevezető részében már említett hume-i oksági teória szolgált. Hume szerint az erkölcsileg helyes magatartás szabályai nem vonhatóak le a fizikai világ tényeiből, s a morális normatívát az emberi szellem szubjektív nézőpontja teszi relatívvá – Kelsen elméletében pontosan ez tükröződik vissza.³² Az osztrák tudós az etikai-morális dimenziót merőben relatív értékviszonyként értelmezte, s tette mindezt attól függetlenül, hogy az erkölcsi normákat éppúgy a Sollen tartományában helyezte el, mint a jog szabályait. Ezek a Sollen szabályok pedig élesen elkülönülnek a Sein tényektől. Mindebből az következik, hogy normák csak más normákból keletkezhetnek, ám egy jogi norma mégsem vezethető le egy erkölcsi szabályból. (A szerző az erkölcs és a jog kapcsolatával a *Tiszta jogtan* egyik külön fejezetében foglalkozik, ám ez nem tartozik szorosan tanulmányom témájához, így részletesebb ismertetésétől itt eltekintenk.)

Kelsennek a Sein és a Sollen szembeállításával kapcsolatos nézeteit talán a Peschka Vilmos által a *Tiszta jogtan* német nyelvű változatából idézett alábbi megállapítás szemlélteti legjobban: „abból, hogy valami van, nem következhet, hogy valaminek lennie kell, éppúgy abból, hogy valaminek lennie kell, nem következhet, hogy valami van.”³³ A formállogika szabályai szerint tehát nem következtethetünk érvényesen a Seimből a Sollenre, ahogy fordítva sem. Kelsen ezen megállapítás alapján támadta a természetjogi irányzatokat, melyek logikai tévedése abban rejlik, hogy a pusztán kauzális összefüggésekben álló tényekben felismerni vélik a jog anyagát. Holott „a Seimből nem lehet a Sollenre, a tényből pedig a normára következtetni; a Seinban a Sollen, a tényekben a normák, az empirikus valóságban az érték nem lehet immanens.”³⁴ Egy ilyen művelet az akarati úton tételezett, értékeket alkotó normákat a célból helyezné a Sein világába, hogy onnan látszólag

³¹ Bódig Mátyás: Hans Kelsen. In: Szabó Miklós (szerk.): Fejezetek a jogbölcseleti gondolkodás történetéből. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1999. 111. p.

³² Visegrády Antal – Csizmadia Tamás: Hans Kelsen és a skandináv realizmus. In: Világosság, 2005. 11. sz., 90. p.

³³ Peschka Vilmos: A polgári jogelméleti gondolkodás a XX. század első felében. In: Varga Csaba (szerk.): Jog és filozófia – antológia a század első felének polgári jogelméleti irodalma köréből. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 32. p.

³⁴ Peschka 1968: 407. p.

érvényes módon dedukálni tudja őket. A Sein és a Sollen tehát mereven szemben állnak, belőlük egymásra nézve érvényes következtetéseket levonni nem lehet.

Mint fentebb láttuk, Kelsen a Sollen és a Sein közti különbséget egy gyakorlati példával illusztrálta, ám a Sollen jelentéséről, annak mibenlétéről ennél részletesebben is értekezik a Tiszta jogtan egyik alfejezetében. Eszerint a 'Legyen' egy olyan transzcendentális kategóriaként jelenik meg Kelsen jogfilozófiai koncepciójában, mely a jog sajátos értelmét fejezi ki. A jogi normát ugyanis egy hipotetikus ítéletnek tekinti az osztrák szerző, mely egy feltételt képezőt tényállást egy azzal összefüggő (jog)következménnyel kapcsol össze.³⁵ Ez a művelet alapvetően különbözik a természeti világ kauzalitás által meghatározott folyamataitól – egy szankciónak a bűncselekményre való alkalmazása Kelsen szerint nem az okozatosság elve alapján történik meg, hanem a normatív értelmű „beszámítás” révén. (A jogi törvény tehát a természeti törvénnyel szemben nem azt mondja ki, hogy ha A van, akkor B is szükségszerűen van, hanem azt, hogy ha A van, akkor B-nek is lennie kell.) Ezt a beszámításnak nevezett viszonyt, s vele a jog sajátos értelmét fejezi ki a Sollen.

„A legyen ily módon mint az empirikus joganyag megértésére szolgáló relatív apriori kategória áll fenn” – írja Kelsen, s hozzáteszi, hogy a 'Legyen' e tekintetben nélkülözhetetlen, hiszen csak e formális kategória segítségével tudjuk megragadni és megérteni azt a folyamatot, melynek során a pozitív jog elvégzi a beszámítás folyamatát.³⁶ Amikor úgy fogalmazunk, hogy egy adott jogsértés bekövetkezte esetén a szankciónak is be „kell” következnie, akkor ez a Sollenként megjelenő kellés csupán azt a sajátos értelmet jelenti, amellyel a beszámítás révén a jogi feltétel és a jogi következmény összekapcsolódik.

A Sein és a Sollen tehát Kelsen elméletében két, egymással mereven szembenálló kategóriát jelent, melyek között - látszólag - nem áll fenn kapcsolat. Hogy miért csak látszólagos ez a kapcsolat nélküli viszony, arról a kritikai részben fogok szólni.

III.2. Gustav Radbruch mérsékelt dualista elmélete

Gustav Radbruchnak a Sein és a Sollen viszonyával kapcsolatban kifejtett gondolatai azért különösen jelentősek, mert a szerző – Kelsenhez hasonlóan - a 'Lét' és a 'Legyen' újkantiánus dualizmusából indult ki, ám az osztrák jogtudóssal szemben Radbruch e két kategória közti sajátos összefüggés kimutatására törekedett, s tette mindezt úgy, hogy végig fenntartotta a Sein és Sollen dualizmusát.

„A kanti filozófia arra tanít bennünket, hogy abból, ami van, lehetetlen arra következtetni, ami értékes, ami helyes, aminek lennie kell. Valami pusztán azért mert van vagy volt, vagy akár mert lesz, még sohasem minősül helyesnek. [...] Legyen-tételek, értékítéletek, megítélések induktív módon nem alapozhatók létmeghatározásokra, hanem csak deduktív módon hasonló más tételekre. Az értékiszemlélet s a létszemlélet önálló, önmagukba zárt körökként fekszenek egymás mellett. Ez a módszerdualizmus lényege.”³⁷ – olvashatjuk Radbruch *Jogfilozófia* című tanulmánya elején. Láthatjuk, hogy a német szerző megállapítása szinte teljesen megegyezik a Kelsen által megfogalmazottakkal, ám egyes korábbi írásaiban, valamint az ugyanezen tanulmányában „a dolog természetéről” kifejtett gondolatai mérséklék ezt a dualizmust, s a Sein és a Sollen közti ellentét feloldására tesznek kísérletet.

A „dolog természete” először a jogeszméről és joganyagról írott tanulmányában jelent meg a társadalmi élet olyan mindenkori adottságaként, amely anyagot szolgáltat a jogi normák megalkotásához.³⁸ Ezt fejlesztette tovább, s így a Jogfilozófiában már egy olyan kategóriaként jelent

³⁵ Kelsen, Hans: Tiszta jogtan. ELTE Bibó István Szakkollégium, Budapest, 1988. 12. p.

³⁶ Uo. 13. p.

³⁷ Radbruch, Gustav: Jogfilozófia. In: Varga Csaba (szerk.): Jog és filozófia. 229. p.

³⁸ Szabó Miklós: Gustav Radbruch. In: Szabó Miklós (szerk.): Fejezetek a jogbölcseleti gondolkodás történetéből. (Második, bővített és javított kiadás.) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2004. 150. p.

meg, mely a jog anyagának adottságaként alkalmas arra, hogy belőle a helyes szabályozást levezethesse a jogalkotó. A 'dolog' eszerint ugyanis magának a jognak az anyaga, melyben adottként jelennek meg a természeti, társadalmi és jogi tényállások egyaránt; a jogalkotó pedig úgymond készen találja ezeket, s utána a szabályozás tárgyává teszi őket. A *dolog* ebben az értelemben a jog ideáját jeleníti meg: a „dolog természete” adja a dolog jelentését. Ez objektív érvennyel bír, melyet a társadalmi világ szerkezetéből vonhatunk le, s ennek köszönhetően lehet a jog ideáját a valóságra alkalmazni.³⁹ Ezt a viszonyt Radbruch „az eszme anyagi meghatározottságának” nevezi. (vö. Radbruch)

Ám arról, hogy az eszmét miképp ismerhetjük fel az anyagban, csupán annyit mond a szerző, hogy azt „az intuíció szerencsés esete” által valósíthatjuk meg. Ez pedig, ahogy ő is mondja, nem a megismerés módszere. A megismerés által egy Sollen tétel csakis más Sollen tételekből vezethető le, s arra nincs lehetőség, hogy a Sein tényekből hozzuk létre induktív alapon a jogi normákat.⁴⁰

Később Radbruch továbbfejlesztette ezen koncepcióját, s arról írt, hogy „a dolog természete” tudományos módon, deduktív módszerrel is megismerhető, ám a Sein és Sollen dualizmusát sohasem adta fel. Halála előtt nem sokkal úgy fogalmazott egyik írásában, hogy „a dolog természete arra szolgál, hogy némileg enyhítse, de ne szüntesse meg az érték és a valóság, a legyen és a lét között fennálló merev dualizmust”.⁴¹ Így hát, bár Radbruch beemelt egy sajátos fogalmat ebbe a rendszerbe, mely közvetítő szerepet tölt be a Sein és a Sollen kategóriái között, ám a kelsen-i dualizmust maga is fenntartotta; azt csupán enyhítették jogfilozófiai koncepciójának nívói.

III.3. Két magyar kísérlet a neokantiánus tradíció megújítására

Tanulmányom ezen részében két olyan magyar jogbölcseleti gondolatot fogom bemutatni, akik – koruk jelentős filozófiai áramlataira támaszkodva – egyaránt arra vállalkoztak, hogy a lét és érték elválasztásával kapcsolatos jogfilozófiai problémák megoldásának feladatát saját elméleti rendszerek segítségével próbálják meg elvégezni.

III.3.1. Moór Gyula és a vágyott szintézis

Moór Gyula már tudományos pályafutásának elejétől azok közé tartozott, akik ugyan világosan megkülönböztették a Sein és a Sollen világát, ám arra törekedtek, hogy a kettő közt valamilyen módon kapcsolatot teremtsenek. A jogra olyan bonyolult jelenségként tekintett, mely egyrészt az okozatosság világába, másrészt az értékek szférájába tartozó elemekből összeálló képződmény. Így hát a tényeket ugyan módszeresen elválasztotta az értékektől, ám a kettőt egybekapcsolta a jogfogalom szerkezetében.⁴² A *logikum a jogban* című tanulmányában már megtalálható az „értékes valóság” fogalma,⁴³ mely későbbi írásaiban is fontos szerepet tölt majd be.

Az 1934-ben megjelent *Szociológia és jogbölcselet* című írásában továbblépett ebbe az irányba, s a következőket írta: „A társadalmi élet emberi cselekvésekből tevődik össze. Az öntudatos emberi cselekvéseknek azonban nemcsak testi és lelki realitásként jelentkező oldala van, hanem értelme is, s ezúton kapcsolatban van a legmagasabb értékek régióival is. A társadalom ekként az emberi

³⁹ Uo.

⁴⁰ Radbruch: i.m. 230. p.

⁴¹ Peschka 1981: 35. p.

⁴² Szabadfalvi József: A jogfilozófia mibenléte és problémái – Moór Gyula jogbölcseletének általános filozófiai alapjai. In: Szabadfalvi József: Jogbölcseleti hagyományok. Multiplex Media – Debrecen University Press, Debrecen. 1999. 52. p.

⁴³ Moór Gyula: A logikum a jogban. In: Szabadfalvi József (szerk.): Moór Gyula. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001. 81-82. p.

cselekvések pszicho-fizikai realitásaiból tevődik össze, a pszicho-fizikai realitásnak ezeket a darabjait azonban szellemi kapcsok foglalják társadalmi jelenséggé s végső sorban a társadalmi élet egységévé össze.”⁴⁴ Pár oldallal később pedig kifejti, hogy e két szféra találkozása alapozza meg a jog tényleges létezését: a reális emberi cselekvések „egyébként széthulló tömegét” a normarendszer egysége, a faktikusan érvényesülő szabályok foglalják össze egy szellemi egésszé.⁴⁵ A Sein és a Sollen szembenállását végső soron a jogszabályok tényleges érvényesülése, illetve a velük szemben tanúsított rendszeres engedelmesség fogja oldani.⁴⁶ (Könnyen észrevehető, hogy e gondolatai hasonlóságot mutatnak az előbb tárgyalt Alf Ross elméletével.)

Ugyanezen tanulmányában egy másik fontos kérdésre is kitért Moór. Hans Kelsennel szemben azzal érvelt, hogy a Sein és a Sollen különbségét nem lehet logikai ellentétként felfognunk, hiszen a valóság és az értékek különeműek, holott „kizáró logikai ellentétbe [...] csak azonos nemű dolgok állíthatók”.⁴⁷ Ezt egy példával is megvilágítja – miszerint egy szobor empirikus létezése, illetve annak esztétikai értéke között nem áll fenn ellentmondás – ám felhívja arra a figyelmünket, hogy mindez még nem implicálja egyiknek a másiktól való levezethetőségét. Ugyanakkor annak ellenére, hogy a két szféra közt határozott különbséget teszünk, még van létjogosultsága a köztük lévő esetleges kapcsolat keresését, megalapozását célzó törekvéseinknek. Moór szerint ez a kapcsolat nem lehet sem okozati, sem az értékek világának valamilyen speciális törvényszerűsége által meghatározott, hanem egy olyan, különleges módról van szó, mely kifejezetten e két különböző terület érintkezését jellemzi. E két szféra pedig az értékes valóság birodalmában találkozik egymással.⁴⁸

Az „értékes valóság” kategóriájának további elemzését végzi el *Jogfilozófia* című művében, ahol egy fontos megkülönböztetést tesz: az emberi kultúra, tehát az értékkel bíró valóság területén megkülönbözteti az emberi cselekvések rétegét (azok testi-lelki oldalával együtt) a szellemi tartalmakétól. Ezáltal megmutatja, hogy a kultúra területén a gondolatok, értékek a testi-pszichikai alapokra épülve, azokkal együtt hozzák létre az értékes valóságot, s világossá válik, hogy a hagyományos, merev neokantiánus dualizmus elméletét végleg elvetette.⁴⁹

Ez a felfogás kései, az 1940-es években első felében publikált műveiben teljesebben ki.⁵⁰ A szellemi valóság és a tapasztalati világ közti kapcsolatot egy új filozófiai szemlélet keretében kívánta tárgyalni, mely az kantiánus eszmék és a hegeli filozófia egyes elemeinek ötvözéséből jött létre. E szintézis Hegel gondolatai közül elsősorban azt használta fel, miszerint az ideákat tapasztalati világunkba kell helyezni, ám annak csupán egyik felébe, a kulturális valóságba. A másik felét viszont – a hagyományos kanti felfogás értelmében – az ideáktól és céloktól mentes természetként kell kezelni, ahol nincs helyük az értékeknek.⁵¹

Moór Gyula egyrészt a neokantiánus filozófia badeni irányzatához, azon belül is a tanulmányom első részében már röviden bemutatott Heinrich Rickert nézeteihez fordult segítségért szintetizáló törekvései megalapozása során. Moór úgy látta, hogy ebben a rendszerben az értékes valóság szférája nagyjából azt a szerepet tölti be, mint a hegeli objektív szellem, ám - annak monista szemléletével ellenben – a már említett két részre osztva.⁵² E monista felfogás feloldásában pedig Nicolai Hartmann újhegeliánus rendszerének pluralisztikus ontológiájára támaszkodott. A Hartmann által megkülönböztetett négy létréteg közül ugyanis az alsó három együtt teszi ki a természet világát, érvelt Moór, míg a legfelső képviseli a szellemi tartalmakét, így kézenfekvő párhuzamot vonni a

⁴⁴ Moór Gyula: Szociológia és jogbölcselet (részlet). In: Szabadsfalvi, 2001. 127. p.

⁴⁵ Uo. 129. p.

⁴⁶ Szabadsfalvi 1999: 54. p.

⁴⁷ Moór Gyula: Szociológiai és jogbölcselet. 130. p.

⁴⁸ Szabadsfalvi 1999: 55. p.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Uo. 56. p.

⁵¹ Moór Gyula: A szabad akarat problémája. Sylvester Rt., Budapest, 1943. 18. p.

⁵² Uo. 23. p.

kanti dualista világgéppel.⁵³ Mindezen párhuzamot annak ellenére megvonhatónak látta, hogy a hartmanni létrétegek közt szoros kapcsolat áll fenn. Így hát a valóság és érték dualizmusát valló, ám azt a kultúra világában egységbe foglaló Rickert, és a két szféra azonosságát valló, ám azt a saját kultúra-fogalma által pont oldani törekvő Hartmann elméletei egymást kiegészítve válhattak Moór Gyula szintetizáló jogfilozófiai rendszerének alapköveivé.

III.3.2. Horváth Barna szinoptikus rendszere

Horváth Barna - Moór Gyula tanítványa - mestere mellett a magyar jogbölcseleti gondolkodás két világháború közötti másik kiemelkedő alakjaként olyan jogfilozófiai rendszert alkotott meg, mely egyedülálló vállalkozásnak bizonyult nem csupán hazai, de európai viszonylatban is.⁵⁴

Horváth Barna elméleti pozícióit, s azok újszerűségét az határozta meg, hogy gondolkodásában két, ellentétes szellemi áramlat egyidejűleg kapott fontos szerepet. Egyrészt a Közép-Európában azidőtájt megszokottnak számító neokantiánus szemléletmód, másrészt pedig a pragmatikus-empirikus, angolszász irányzat formálta Horváth látásmódját, s szolgált alapként jogfilozófiai rendszere felépítéséhez. Úgy gondolta, hogy meg kell szabadulnunk attól az elképzelésünktől, miszerint a jog lényegét egyetlen ideában fellelhetjük, ezért hát megpróbálta összeegyeztetni ezt a két irányzatot.⁵⁵ Ennek érdekében az újkanti tradíciót meghaladását célul tűzve kívánt szembenézni - a jog normativitásának problémáján túl - annak társadalmiságával, s az abból fakadó kérdésekkel is.

Főművében, az 1934-ben megjelent *Rechtssoziologie-ban*⁵⁶ fejtette ki „tisztá jogszociológiáját”, melynek bevezetésében programadó jelleggel került megfogalmazásra az a gondolat, mely a Sein és a Sollen viszonyának szempontjából központi jelentőséggel bír: „A jog teljes mértékben képes arra, hogy vagy normára, illetőleg értékre vonatkoztatott természet, vagy természetre, illetőleg valóságra vonatkoztatott norma legyen, hiszen a jog e kettő módszertiszta szinopszisában rejlik anélkül, hogy a normativitásnak akárcsak a legkevésbé is ártatna a természethez való kötöttsége, s különösképpen anélkül, hogy a kettő logikai ellentéte érvénytelenné válna vagy elmosódna.”⁵⁷ Láthatjuk tehát, hogy a két szféra logikai ellentétét Kelsenhez hasonlóan ugyan ő is fenntartja,⁵⁸ ám a jogot olyan összetett jelenségként jeleníti meg, melyben a lét és az érték világa együtt, egymásra vonatkoztatva jelenik meg. Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy a kettő együtt összekapcsolódva alkotna olyasféle „értékes valóságot”, mint amely Moór Gyula rendszerében megjelent. Horváth szerint nem létezhet olyan tárgy, amely egyszerre bír létezéssel és érvényességgel, s ezért „ellentmondás nélkül egy olyan tárgy sem gondolható el, amely egyidejűleg érték és valóság lenne.”⁵⁹ Ebből pedig arra következtet, hogy a jogban mindig csak annak egyik oldala ragadható meg: a valósága vagy az érvényessége.

A jog Horváth Barna elmélete szerint egy speciális képződmény, „reflexív tárgyszurrogátum”, melynek lényege, hogy a lét és a kellés egymásra vonatkoztatása által konstituált gondolati tárgyként jelenik meg. E rendszer keretei között, írja, a jog vagy csak normaként, vagy csak természetként gondolható el, de semmiképp sem a kettő ötvözeteként.⁶⁰ Az egységesítési törekvések helyett a két szféra kapcsolódását a „kellésre irányuló lét” funkciójaként kell elgondolnunk, hiszen „minden kellés egy lét, ugyanakkor minden lét egy kellés funkciójaként jelenik meg.”⁶¹ Ennek alátámasztása érdekében példaként a jogászgyakorlatot hozza fel: a jogesetek eldöntése során nem pusztán az

⁵³ Uo. 94. p.

⁵⁴ Szabó 2004: 82. p.

⁵⁵ Uo. 83. p.

⁵⁶ Érdekesség, hogy a könyv csak 60 év múlva jelent meg magyar fordításban.

⁵⁷ Horváth Barna: *Jogszociológia. A jog társadalom és történetelméletének problémái*. Osiris Kiadó, Budapest, 1995. 70.

p.

⁵⁸ Vö. uo. 73-79. p.

⁵⁹ Uo. 103. p.

⁶⁰ Uo. 105. p.

⁶¹ Uo. 106. p.

adott tényállás elbírálása szempontjából releváns, absztrakt jogi normák alapján levonható következtetések lesznek a döntőek, hanem az is ugyanekkorra súlyjal esik majd latba, hogy az illetékes szerv ténylegesen miként fogja megítélni az ügyet.

Az ily módon két részre osztott fenomén, a jog tehát egy „tárgyilag kettéhasított képződményként a reflexív módon együttnező gondolkodás, a természetet és a normát funkcionálisan egymásra vonatkoztató gondolkodási módszer terméke.”⁶² Horváth ezek alapján kiemeli, hogy a jogszociológia rendszere nem tárgykonstituáló képződmény: mivel a reflexív gondolkodás vonatkoztatja egymásra a normák és a valóság világát, így nem jöhet létre egy úgynevezett „harmadik tárgyiasság”. A jog kizárólag természetre vonatkoztatott normaként, vagy normára vonatkoztatott természetként gondolható el; ellenkező esetben ugyanis (ti. ha természeti- és normaelemekből összeálló képződményként kezelnénk), vagy pusztán normaként, vagy csak természetként kellene megragadnunk a jogot⁶³ – s ezzel nyilvánvalóan igencsak problémásan lenne magyarázható a jogelmélet számtalan kérdése.

III.4. A skandináv jogelmélet realista törekvései

A 20. század jogelméleti áramlatainak egyik igen jelentős irányzata volt a század elejétől fokozatosan kibontakozó skandináv realizmus. Az iskola képviselői, mint nevéből is kitűnik, a jog jelenségei mögött rejlő valóságot kívánták feltárni, empirikusan igazolható fogalmakra támaszkodva. Elméleti kiindulópontként ezen törekvésekhez Axel Hagerström svéd filozófus, az úgynevezett uppsalai iskola alapítójának munkássága szolgált.

Hagerström a római jog tanulmányozása alapján arra a következtetésre jutott, hogy a jog kötelező erejét nem valamiféle objektív, természetfeletti érvényesség eszméjéből nyeri, hanem a sajátos, metafizikai fogalmi által kondicionált mechanizmusok következtében.⁶⁴ Az olyan fogalmak mögött, mint a kötelezettség vagy a tulajdon, pusztán „érzés-sorok” állnak, s ezáltal a jog működését valójában a pszichológiai vizsgálódás tárgykörébe tartozó érzés-komplexumok biztosítják.⁶⁵ Ez szorosan kapcsolódik ontológiai nézeteihez: úgy vélte, hogy nem léteznek objektív értékek, csupán a nyelvi forma által – melyek valójában olyan érzelmi attitűdöket fejeznek ki, mint például a helyeslés – abszolutizáljuk ezeket az ideáinkat.⁶⁶ Ennek pedig egyenes következménye az, hogy Hagerström filozófia rendszerében nincs helye a kellés, tehát a Sollen szférájának, hiszen csak azt tudjuk megragadni, amihez empirikus tényeket rendelhetünk.⁶⁷

A skandináv realisták metafizika-ellenes álláspontja egyúttal azzal is járt, hogy a jogtudományt, mint tapasztalatilag ellenőrizhetetlen fogalmakkal dolgozó, s a felvilágosodás korában kialakult kritikai filozófia fényében régi, metafizikai állapotában megrekedt diszciplínaként egészében elvetették.⁶⁸ Úgy gondolták, hogy ha a jogi fogalmak bírnak valamiféle értelemmel, az csakis abban mutatkozhat meg, hogy valamit reprezentálnak; ez a reprezentáció pedig bizonyos tényekre vonatkozhat.⁶⁹ Így hát a jog jelensége mögött feltárható tényszerűségek, összefüggések szociológiai, illetve pszichológiai eszközökkel történő feltárására vállalkoztak, s ennek keretében bírálták többen

---

⁶² Uo. 112. p.

⁶³ Uo. 106. p.

⁶⁴ Visegrády Antal: A skandináv jogelmélet kialakulása és fejlődése. In: Nagy Tamás – Nagy Zsolt (szerk.): *Jogelmélet és önreflexió*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2007. 214. p.

⁶⁵ Szabó Miklós: Alf Ross. In: Szabó Miklós (szerk.): *Fejezetek a jogbölcseleti gondolkodás történetéből*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2004. 223. p.

⁶⁶ Visegrády: i.m. 214.p.

⁶⁷ Hagerström, Axel: A jog alapvető problémáiról. In: Varga Csaba (szerk.): *Modern polgári jogelméleti tanulmányok*. MTA, Budapest, 1977. 97. p.

⁶⁸ Szabó 2004: 222. p.

⁶⁹ Bódig Máttyás: Hart, Dworkin és a jogelmélet posztmetafizikai fordulata. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 158. p.

is a Sein és Sollen elválasztásán alapuló „metafizikai megkettőzés” teóriáját.⁷⁰

Erre vállalkozott Alf Ross is, aki az irányzat egyik legjelentősebb képviselőjeként önálló monográfiát is szentelt a kérdésnek (*Towards a Realistic Jurisprudence: A Criticism of the Dualism in Law*). Ross úgy vélte, hogy a dualizmus feloldásának érdekében az érvényesség empirikus eszméjére támaszkodva - azt az emocionális élmények racionalizálásaként felfogva - a tények világában válik feloldhatóvá a Sollen transzcendens eszméje.⁷¹ A „mágikus”, metafizikai fogalmakkal szakítva kell tanulmányoznunk a jogot, mely mögött olyan emberi beállítódások és érzések húzódnak meg, amelyek megmagyarázhatják az érvényesség jelenségét, s vizsgálatuk egyúttal elvezethet a dualizmus megszüntetéséhez is. E felosztást pedig nem egyszerűen elkerülni, hanem legyőzni kell, annak érdekében, hogy megmutassuk: valójában nem egymással ellentétes szempontokat képvisel, hanem olyan különböző természetű jogi jelenségeket, melyek a tények világában válnak eggyé.⁷² Ross tehát a metafizikai kettősséget anélkül próbálta megszüntetni, hogy az érvényesség eszméjéről le kívánt volna mondani; ennek érdekében a normativitás jelenségét pszicho-fizikai ténszerűségekkel kívánta megalapozni.⁷³

Eszerint az érvényesség egy sajátos tapasztalatként, meghatározott emberi magatartásként jelenik meg nála. A jog pszicho-fizikai jelenséggé váló felfogása megmutatja, hogy csak látszólag bírnak objektivitással az olyan kijelentések, melyek valamely norma érvényességére vonatkoznak. Ugyanis, mondja Ross, itt valójában a következőről van szó: fennáll egy bizonyos „érdekelt magatartási attitűd”⁷⁴, mely a kényszertől való félelem hatására jön létre, és egy érdektelen magatartási attitűd, mely az érvényesség bélyegét viseli magán. E kettő között pedig olyan kapcsolat áll fenn, mely szerint az előbbi előidézi, s egyben stabilizálja is az utóbbit; és ez fordítva is ugyanígy fennáll.⁷⁵ Tehát a kényszertől való félelem arra készíti a normák címzettjeit, hogy a jogszabályban meghatározott magatartást tanúsítsák, s ezek követése - amellet, hogy legitimációs erővel bír - visszahat az egyének közti viszonyokra, ezáltal elősegítve további, a közösségre nézve kényszerítő erejű szabályok megalkotását.⁷⁶ Ez pedig megmutatja, hogy a jog szabályai (tehát a dualista felfogás Sollen tételei) maguk is oksági elemekként szerepelnek a jog működését befolyásoló tényezők között, ahelyett, hogy az absztrakt érvényesség régiójában egzisztálnának csupán.⁷⁷ Így oldódik fel az emberi pszichében a Sein és Sollen kettőssége Alf Ross elméletében.

V. Befejezés: észrevételek a dualista felosztással kapcsolatban

Tanulmányom ezen befejező részében először röviden megkísérlem egy olyan koncepció elméleti alapjainak felvázolását, amely bár fenntartja a dualista felosztást, ám emellett - a kettő közti fontos összefüggésekre való rámutatással - nem hagyja figyelmen kívül a Sein és a Sollen közti kapcsolat fennállásának tényét sem. Utána pedig egy olyan jogelméleti modell alapjait mutatom be, mely alkalmas lehet a dualista felfogásból fakadó problémák kezelésére, ám anélkül, hogy el kellene fogadnia azok többségének metafizikai előfeltevéseit.

---

⁷⁰ Szabó 2004: 223. p.

⁷¹ Peschka 1972: 71. p.

⁷² Ross, Alf: *Towards a Realistic Jurisprudence*. Kopenhagen, Einer Munksgard, 1946. 13. p.

⁷³ Szabó 2004: 224. p.

⁷⁴ Peschka 1972: 73. p.

⁷⁵ Ross: i.m. 78-79. p.

⁷⁶ Uo. 81-82. p.

⁷⁷ Szabó 2004, 225. p.

V.1. Egy mérsékelt dualista konstrukció vázlata

Először is, a Sein kategóriájának meghatározásakor figyelemmel kell lennünk arra, hogy a létre ne egyszerű Daseinként, a tények szimpla halmazaként tekintsünk. Úgy vélem, hogy a Sein fogalmának elméleti megalapozásakor abból a felosztásból érdemes kiindulni, amelyet az egzisztencialista jogfilozófia prominensei, így kiváltképp Werner Maihofer képviselnek. E koncepció – mely a heideggeri ontológia lét-fogalmából indul ki – szerint a jog jelenségvilága az úgynevezett „mint-léte” (Als-Sein) alapul, mely a társadalmi élet különleges léte.⁷⁸ Az egyes egyének pedig ebben a sajátos létben, a jogi/társadalmi világban valósítják meg társadalmi egzisztenciájukat.⁷⁹

Amennyiben a Seint ilyen kategóriaként ragadjuk meg, láthatóvá válik, hogy az a Sollen szabályok megalkotásának kiindulópontjaként milyen mechanizmus szerint működik; milyen konkrét szerepet tölt be. A társadalmi lét bizonyos mozzanataiként a közösség tagjai létrehozzák azokat a normákat, melyek megalkotásuktól kezdve azt a célt szolgálják, hogy az ezeket tételező emberek közti életviszonyokat szabályozzák. Így ezek a normák hatást gyakorolnak a társadalmi életre, a lét szférájának tényeire, s beindítanak egy olyan folyamatot, melyet megvizsgálva egyértelművé válik, hogy a Sein és a Sollen kölcsönös kapcsolatban állnak egymással. A jogi normák ugyanis, miután a Sein világában működésbe lépnek, elkezdnek hatni annak viszonyaira, s kialakítanak egy olyan rendet, mely később, az újabb jogszabályok megalkotásának során már meghatározó tényezőként fog érvényesülni annak viszonylatában, hogy ezek az új normák milyen lehetséges tartalommal bírhatnak. Ez a hatás ugyanakkor nem közvetlen: talán a Radbruch által is felhasznált „dolog fogalmával” lehetne leginkább megmagyarázni azt, hogy miként is hatnak a Sein tényei a jogi normák létrehozása során. A helyesként elfogadott szabályok ugyanis beépülnek a társadalmi valóság szereplőinek kollektív tudatába, s később így, a társadalom általános meggyőződését megjelenítve, annak 'szellemeként' válnak megismerhetővé a jogalkotó számára az újabb normák megalkotása során. E módszerrel tehát, ahogy Radbruch fogalmazott, a pozitív jog Sollen tételeit a „Seinen megvalósult Sollenra” vezetjük vissza.⁸⁰ Ezzel valamelyest alátámasztható e fogalom használatának indokoltsága, s így elkerülhetővé válik az olyasfajta kritika, amit például Peschka Vilmos fogalmazott meg a „dolog természetével” kapcsolatban.

A Sein és a Sollen világa egy ilyen szemlélet keretei közt – ha nem is mereven, de – elkülönül. Ennek alátámasztása érdekében még külön érdemes kiemelni azt a sajátosságot, mely egy újonnan létrejövő közösség és társadalom normaalkotási folyamatait jellemzi. Ennek a folyamatnak a kezdetén ugyanis elméletileg bármilyen normát tetszőleges tartalommal tételezhetnek az adott közösség tagjai, s pusztán az ő akaratuk lesz a megalapozója azoknak a szabályoknak, melyek később az egész normarendszer fundamentumaiként fogják szabályozó funkciójukat betölteni. Ám e normák tételezése nem teljesen absztrakt úton, azokat a valóságtól kiszakított összefüggések rendszerében elgondolva megy végbe. A Sein és a Sollen közti kapcsolat már oly módon megjelenik, hogy a társadalom életét koordináló íratlan-kimondatlan szabályok (hiszen ki vitatná, hogy egy elképzelt primitív társadalomban, mely éppen első explicit szabályainak megfogalmazása előtt áll, is érvényesülnek ilyenek) a jog tételezése szempontjából vezérelvül fognak szolgálni. S majd a későbbiek során, a fokozatosan kialakuló, immáron egyre tudatosabban szabályozott társadalmi viszonyok és a jogrend kölcsönhatása által fog létrejönni az a viszony, mely a Sein és a Sollen közti kapcsolatként írható le – ám mindvégig megmaradnak azokat a sajátos különbségek, melyek e két szféra szembeállítását megalapozzák.

⁷⁸ vö. Peschka Vilmos: Az egzisztencialista jogfilozófia. In: Szabó Imre (szerk.): Kritikai tanulmányok a modern polgári jogelméletről. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963.

⁷⁹ Peschka 1988: 11. p.

⁸⁰ Peschka 1972: 67. p.

V.2. Filozófiai kritika és a realiztikus jogelmélet programja

A jogbölcseleti gondolkodásban a múlt század első felében, a neokantiánus irányzatok révén fellépő problémák egy része abból fakadt, hogy a különböző elméletek képviselői filozófiailag nem jártak el elég megalapozottan vizsgálódásaik során. A rendszerképzés során többen is elkövettek olyan hibákat, melyek, úgy tűnik, a teoretikus tudatosság hiányából fakadtak.

Ilyen hiba például Kelsen elméletében a Sein és a Sollen pusztán formális, logikai síkon történő szembeállítás. Hiszen a *Tiszta jogtan* fejtegetéseiben egy helyütt ontológiai szemszögből exponál egy olyan kérdést, mely a korábbi logikai/ismeretelméleti megközelítés fényében különösnek tűnhet, ugyanis ezzel pont saját korábbi érvelését gyengíti. A jog érvényességével kapcsolatos fejtegetései során ugyanis Kelsen az általa egyébként egymástól élesen megkülönböztetett eszmei érvényesség (Sollen) és a tényleges érvényesülés (Sein) világa közt hidat ver azzal, hogy a norma érvényességének feltételeként jelölte meg annak bizonyos minimális, ismétlődő jellegű érvényesülését.⁸¹

Hasonlóan problémásnak tekinthető a tények és az értékek világának pusztán a kauzalitás elve alapján történő szembeállítás. A teleologikus determinációnak a filozófia történetében régre visszanyúló eszméje ugyanis „átformált kauzalitásként”⁸² fogható fel. Ennek értelmében a két szféra nem állítható egymással olyan mechanikus módon szembe, mint ahogy azt a neokantiánus gondolkodók tették: a célok és az értékek világában is érvényesülnek, még ha áttételesen is, az okozatosság törvényei. Ugyan, mint korábban - a dualista felosztással kapcsolatos általános kérdésekről szóló fejezetben – írtam, a Sollen világában nem hatnak azzal a szükségszerűséggel ezek a törvények, mint a természeti valóságban, ám nem nehéz belátnunk, hogy az emberi célok és motívumok viszonyrendszere is lényegében a kauzalitás talaján állva változik, alakul folyamatosan. A norma pedig e folyamatban történetesen eszközként, kiváltó okként fog funkcionálni.

Ehhez elég megvizsgálunk a Kelsen által is tárgyalt, törvényt rontó szokásjogi normák kérdéskörét. Hiszen itt bizonyos íratlan szabályok folyamatos érvényesülésének (vagy azok hiányának) ténye hoz létre ahhoz hasonlóan változásokat, mint egy fizikai aktus a valóságban. Ha ugyanis egy szabály valamilyen oknál fogva nem képes érvényre jutni, az nyilvánvalóan arra fogja késztetni megalkotóit, hogy újragondolják, s megváltoztassák a szabályozást – s ez a korábbi tapasztalat kihatással lesz a norma megalkotóinak céljaira, szándékainak alakulására. De a normák működése általánosságban is egy efféle modell mentén írható le: ha az adott szabály megfelelően érvényesül, akkor mondhatjuk, hogy hatékony eszközként szolgálja a jogalkotó által elérni kívánt célt – eközben pedig a jogalanyok cselekvése során azok magatartásának okaként is funkcionál. Így hát belátható, hogy az okozatosság és az értékek világa nem választhatóak el olyan élesen egymástól, mint ahogy azt egyes (jog)filozófiai rendszerek feltételezik.

Ezek a megjegyzések valamilyen módon mind a joggal, annak természetével kapcsolatos ontológiai kérdéseket érintettek. Ez persze nem meglepő, hiszen a Sein és a Sollen kérdése is legtöbbször ontológiai problémaként került exponálásra a különböző jogfilozófiai elméletekben. Ebből kifolyólag sok esetben olyan metafizikai előfeltevésekre alapozva hozták létre rendszereiket a dualista konstrukció hívei – és néha annak kritikusai is – amelyek átgondolatlanságuk okán inkább voltak elméleteik kárára, semmint hasznára. A filozófia következetesség elégtelen volta továbbá abban is megmutatkozik, hogy több elméletben is zavaros módon keverednek össze ismeretelméleti, logikai és ontológiai szempontok. Ezért úgy gondolom, hogy érdemes lenne megvizsgálni egy olyan elmélet szükségességének kérdését, mely a hagyományos metafizikai megközelítést mellőzve, más nézőpontból képes számot adni a jog jelenségének filozófiai kérdéseiről – köztük a Sein és a Sollen problémájáról is.⁸³

⁸¹ Szigeti Péter – Takács Péter: A jogállamiság jogelmélete. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004. 79. p.

⁸² Uo. 78. p.

⁸³ Ezzel kapcsolatban érdemes kitérni arra, hogy a tanulmányom elején már említett Hume által megfogalmazott probléma a skót filozófusnál meta-etikai kérdésként jelent meg; ahhoz, hogy a 'kell'-t nem lehet levezetni a 'van'-

Egy metafizikától megtisztított, empirikus, mérsékelt redukcionista rendszer – ahhoz hasonló, amilyenek megalkotására már a skandináv realisták is törekedtek – mindenképp megfelelőnek tűnik erre a célra a második világháború utáni filozófia tendenciáinak tükrében. Hiszen az elme és a nyelv működésének vizsgálatát előtérbe állító, sok esetben pszichologizáló elméletek alkalmasak lehetnek arra, hogy radikálisan új szemszögből vegyék górcső alá azokat a kérdéseket, melyek kapcsán a polémia többször - igaz, nem explicit módon, de – nyelvi kérdések körül is forgott.⁸⁴ A jog világában ugyanis a nyelvi és a pszichológiai tények vitathatatlanul nagy jelentőséggel bírnak: ezek metafizikai tehertől mentes, empirikus módszerekkel történő vizsgálata egyaránt biztosíthatja a jog eszmei érvényességével, illetve tényleges érvényesülésével kapcsolatos problémák filozófiai igényű vizsgálatát.

Egy ilyen rendszer fő célkitűzése az lenne, hogy a jogot a társadalom olyan képződményeként kezelje, mely ugyan gondolatilag nincs két részre hasítva, ám ennek ellenére a mindvégig a valóság részeként tárgyalt tényszerűségek mellett – azzal szoros összefüggésben - az érvényesség eszméjének is jutna hely benne. A jog ekképpen olyan tárgyként jelenne meg előttünk, melyben e két tényező együtt, egymást kiegészítve és feltételezve kapcsolódik egybe: pusztán a normák címzettjei cselekedeteinek felmutatásával még nem válna leírhatóvá, a reflektált megértés érdekében a normativitás jelenségét is feltételeznie kellene.

Ez utóbbi magyarázatának döntő jelentősége van a felvázolt rendszer szempontjából. Az érvényesség teherbíró modelljének kialakítása érdekében egy realista, leíró elméletnek két részre kell osztani annak fogalmát: egyrészt nyilván a pszicho-fizikai valóságban gyökerezik, mint a skandináv realisták esetében is, másrészt viszont szükség lesz azoknak a szubjektív tartalmaknak a beemelésére is, melyeket a normák címzettjei társítanak e szabályokhoz.⁸⁵ S habár ezek sokszor kifürkészhetetlen, ráadásul a jogalkotó szempontjából abszolút irreleváns tényezőkként merülnek fel, akkor sem vitathatjuk el tőlük a jog érvényre jutásában játszott szerepüket.

Ezáltal a jogfilozófia feladatává a jog folyamatainak leírása, s fogalmainak tisztázása válik. Ahogy Alf Ross megállapította, a jogbölcseletet uraló viták egyik legfőbb forrása az a gondolat, miszerint a jog érvényességét egy a priori forrásból nyeri, s ezért a jog meghatározása lesz a döntő abba a kérdésben, hogy valamely szabályrendszer igényt tarthat-e a 'jog' címre.⁸⁶ Ám ha megszabadulunk ettől az előfeltevéstől, akkor a meghatározás kérdése máris lényegtelenné válik: így hát egy normarendszert nem lehet megnevezni, pusztán csak rámutathatunk annak szabályaira (ez egybeesik azzal, amit Ludwig Wittgenstein írt a szabályok működéséről 'Filozófiai vizsgálódások' című művében).⁸⁷

Így a neokantiánus elméletekben még mereven elválasztott, formális szempontok alapján szembeállított szférák közti kapcsolatot megalapozva, azokat a jog világában egységbe olvadókként felfogva válhat meghaladhatóvá a dualizmus mára már elavult dogmája.

---

ból, lsd. David Hume: *Értekezés az emberi természetről*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2006. 455-468. p.

⁸⁴ John Searle, a 20. század második felének egyik legjelentősebb analitikus filozófusa *How to Derive 'Ought' From 'Is'* címmel tanulmányt szentelt a kérdésnek, melyben a kellés kifejező állításoknak a leíró állításokból való levezethetőségét kívánta bebizonyítani. Vö. http://www.collier.sts.vt.edu/5424/pdfs/searle_1964.pdf

⁸⁵ Ezt a feladatot egy afféle 'megértő' jogelmélet végezhetné el, mely a kései Wittgenstein, valamint Peter Winch filozófiájának a szabályok mibenlétével kapcsolatos fejtegetéseire támaszkodva elemezné a jog működését.

⁸⁶ Szabó 2004: 228. p.

⁸⁷ Vö.: Wittgenstein, Ludwig: *Filozófiai vizsgálódások*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1998.